

pretium per petentem, suo interposito iuramento, definitur, quando alio modo definiri nequit.

Iuramentum in litem, iudex, petenti cui ius est habendae rei, contra adversarium qui est contumax, vel dolo, aut culpa veritatem tegere nititur, deferre potest.

Ne petens queat suo lubitu in immensum iurare, quod foret iniquissimum,

Hoc, iuramentum in litem, iudex, affectionis et veritatis super rei controversae pretio deferre potest, et eius definitionem in sua praemissa sententia probare ipsum damnandum reum in id quod fuerit in litem iuratum.

Iudex debet pretium probabile taxare, aut moderari, ita ut ultra nequeat petentis iuramentum extendi.

De praesumptionibus.

Praesumptiones sunt

Iudicia de re dubia ex indiciis deducta.

Praesumptiones iuxta legem civilem sunt

Consequentiae, quas lex aut iudex ex facto cognitu ad incognitum deducit.

Praesumptiones iuris et iure dicuntur

Quando lex ita aliquid praesumit, ut non admittat probationem in contrarium.

Praesumptiones iuris tantum dicuntur

Quando lex aliquid praesumit, sed usque ad contrariam probationem tantum.

Praesumptiones hominis leves sunt

Quae ex levibus aut temerariis coniecturis deducuntur.

Praesumptiones hominis graves sunt

Quae ex coniecturis verosimilibus et probabilibus deducuntur.

Praesumptiones hominis violentae sunt

Quae ex coniecturis adeo vehementibus deducuntur ut prudentis hominis assensum secum trahant.

De levibus praesumptionibus.

Sicuti erant veteres vulgares purgationes, nihil curandum est.

Praesumptiones graves diligenter sunt attendendae.

Utpote animum iudicis inclinare vel movere valent.

Praesumptiones violentae

Possunt plenam constituere probationem.

In criminalibus causis praesumptiones, licet

Quia praesumptiones non sunt verae et directae probationes sed tantum indicia, vel probationes in-

directae quae quandoque in civilibus, ut verae probationes assumuntur, quod in criminalibus evenire nequit, cum ad damnationem inferendam probationes directae, certae et luce meridiana clariores requiruntur. Innocentius III ita in causa haeresis definivit.

In adulterio quod ex actibus ipsi proximis arguitur, et in suspecto de haeresi, qui tamquam haereticus damnatur.

Probationem semper adiuvant et magis firmant.

Notorietas facti et fama.

A facti ipsius evidentia quae nulla potest tergiversatione celari quaeque agnoscitur.

A communi opinione hominum, cum nempe homines alicuius populi pro maiori parte constanter et uniformiter aliquid ut verum rationabiliter habent.

Violentae et necessariae vim habet.

Regulariter tantum gravem praesumptionem imitatur.

violentae, probationem non efficiunt ob quam reus poena ordinaria damnari queat:

Praesumptiones violentae ex Sacris Canonibus, probationem efficiunt

Praesumptiones

Ad praesumptiones possunt referri

Notorietas facti constituitur

Fama constituitur

Notorietas facti

Fama

De exceptionibus.

Quia ipsa actio, sive intentio, eliditur.

Actionis et intentionis contrarium est *exceptio*

Actionis et intentionis exclusio.

Exceptio definitur

Nulla est actio, sed tantum intentio excludenda.

Ubi quis iniuste petat

Nam iura magis se defendenti, quam agenti succurrunt: propterea qui ad agendum admittuntur, sunt multo magis ad excipiendum admittendi.

Notandum est quod favorabilior est causa exceptionis quam actionis.

Quae actionem perimit, et perpetuo excludit.

Exceptio *peremptoria* sive *perpetua* dicitur

Exceptiones: Iurisiurandi, rei iudicatae et trans-actionis.

Ad exceptiones peremptorias litis finitae revocantur

Quae actionem differt, vel ad tempus suspendit.

Exceptio *dilatoria* sive *temporalis* appellatur

Exceptiones litis finitae

Possunt opponi tam ante quam post litem contestatam usque ad finem iudicii.

Si exceptiones litis finitae ante litem contestatam opponuntur, dicuntur declinatoriae,

Quia litis ingressum impediunt, et iudicium declinant.

Ad exceptiones simpliciter peremptorias revocantur

Omnes exceptiones, quibus intentata actio elidipotest, scilicet, solutionis, facti de non petendo, compromissi, praescriptionis, doli mali et metus.

Exceptiones simpliciter peremptoriae regulariter opponi debent post litem contestatam et ante sententiam:

Quia absolute non impediunt litis ingressum, sed actionem intentatam evertunt, quam evertere non possunt, nisi per litis contestationem foret constituta; unde exceptio huius generis proprie dicitur *actionis exclusio*.

Quod iudicem duae possunt proponi exceptiones nempe:

Exceptio *declinatoria fori*, et *exceptio incompetentiae*.

Exceptio *declinatoria fori* et *exceptio incompetentiae* in unum conveniunt

Ut iudicis iurisdictionem avertant.

Exceptio *declinatoria fori* et *incompetentiae* differunt in eo

Quod exceptio declinatoria fori opponenda est ante litis ingressum ne videatur reus in iudicem consentire; exceptio incompetentiae opponi potest quocumque tempore, etiam post sententiam, immo post tres sententias conformes.

Forus recte declinatur

Quando iudex est incompetens vel suspectus.

Forus recte declinatur

Quando iudex est excommunicatus, cum excommunicatus nequeat iurisdictionem exercere.

Forus recte declinatur

Quando locum notorie non est tutus propter inimicitias, propter pestem, bellum et seditiones civium.

Forus recte declinatur

Quando adest praeventio ex parte alterius iudicis quia ubi coeptum est iudicium, ibi debet finiri.

Quoad actorem proponi potest

Exceptio *non legitimae personae*, quia potestatem non habet standi in iudicio.

Ad iudicium requiritur

Ut qui litem agit, a lege sit constitutus habilis ad litigandum, cum qui litigat quasi contrahat cum parte adversa de causa agenda et de iudicato servando.

Nam si personae litigantes legitimae non sunt, iudicium corrui.

In iudicii exordio fieri debet personarum legitimatio;

Exceptio *cautionis*, exceptio *excussionis* et *nominationis* actoris et exceptio *reconventionis*, sive *mutua petitio*.

Quoad reum conventum praecipuae exceptiones sunt:

Contra libellum, contra actionem et contra citationem aliosque actus iudicatorios.

Quoad causam proponi inter alias possunt exceptiones

Ante litis ingressum, sive ante litem contestatam, regulariter proponendae sunt, et quidem omnes simul si quis queat a pluribus se defendere.

Exceptiones dilatoriae

Ut in casu quo aliqua exceptio de novo subortasit vel agnita; in casu quo exceptio est de nullitate processus et in casu excommunicationis.

Interdum post litem contestatam ex iure Canonico, exceptiones dilatoriae proponuntur;

Nam ut hanc tenetur repellere, ne malitia hominum lites diutius prorogentur; ita illam rite propositam et probatam admittere tenetur.

Iudex ante quam exceptionem admittat, videre debet an aequa sit vel frivola et frustratoria,

Sunt termini sive induciae quae partibus litigantibus ad respectivos earum iudiciales actus expediendos a lege, vel conventionione, vel iudice conceduntur.

Dilationes propriae dictae

Qui ante litem contestatam dantur ad probandum quique in ultima iudicii parte ad sententiam exequentiam constituuntur,

Praecipui termini sunt

Deliberatoriae, *probatoriae* et *executoriae*.

Dilationes dicuntur

Quia in Sacris Canonibus non invenitur definita; sed ad hoc arbitrium prudens et aequum esse debet: nam si termini assignati ad negotium expediendum nimis breves sint, iure intrat appellatio.

Ex iure Canonico terminorum duratio regulariter est iudici arbitraria:

Est XX dierum; terminus vero probatorius XV; terminus denique executorius XXX est dierum; quando a sententia appellatum fuit, et quando sententia in iudicatum transivit, est quatuor mensium in actione personali; in actione reali, vero, ubi res sit praesens, statim post rem iudicatam sententiam exequi potest.

In praxi terminus deliberatorius ut reus queat respondere libello

- Regulariter omnes termini Etsi non exprimantur sunt peremptorii et de iisdem pendentibus debet iudicis iurisdictio conquiescere. Termini proinde assignati ad aliquid agendum illud important ut actus intra terminum fiant.
- Terminus probatorius non est peremptorius, Nam testes intra termini tempus citati et iurati, concessa per iudicem nova brevi dilatione, possunt post expirationem termini adhuc examinari; hoc enim examen posterius factum retrahitur ad tempus citationis et iuramenti.
- Praecipuus dilationum effectus est Ut ipsis perdurantibus iudicis officium conquiescat, sed hoc contingit *in feriis*, quae dilationes et exceptiones repraesentant.
- Feriarum nomine intelliguntur Dies ab actibus iudicialibus vacui, quibus nefas est negotia forensia tractare.
- Feriae *solemnes* sive *ordinariae* sunt Quae ex legis praescripto statis temporibus quotannis occurrunt.
- Feriae *extraordinariae* sive *reptinae* sunt Quae ob extraordinariam causam inducuntur.
- Feriae *sacrae* sunt Quae causa religionis fuerunt institutae.
- Feriae *profanae* sunt Quae ad commodum et utilitatem hominum fuerunt editae.
- Dies in quibus sacrae sunt feriae Definiti inveniuntur a Gregorio IX.
- Gregorius IX agnoscit in Episcopis potestatem Novos cum suo clero et populo instituendi dies festos.
- Dies festi Determinati fuerunt ab Urbano VIII.
- Dies festi Ad minorem numerum reducti fuerunt per posteriores Summos Pontifices Urbani VIII.
- Diverso modo pro diversitate temporum quidam dies festi sublati fuerunt Modo enim in festis suppressis relictum fuit onus audiendi Missam, et modo, hoc onere sublato, permissae generaliter fuerunt operae serviles.
- Feriae sacrae computandae sunt A vespera ad vesperam diei festi, quia hoc modo divinum perficitur officium.
- Dies festi principium et finis quoad actus iudiciales, attenditur Ut in cessatione ab operibus servilibus, scilicet a media nocte, ad aliam mediam noctem.
- In festis suppressis in quibus per-

Festa suppressa non amplius continent legales

ferias, nam cum permissae sint operae serviles a fortiori permissi censendi sunt actus iudiciales.

Quae fuerunt ab Episcopo vel a consuetudine constitutae.

Qui festa profana ad privatum commodum, sacra vero ex causa publica religionis aut societatis fuerunt indicta.

Declarando causam posse tempore feriarum prosequi.

Quae cum solemnibus iudiciorum figura et strepitu exercetur.

Causae summariae, causae pupillorum, miserabilium personarum et viatorum, causae minores vel quae ex necessitate aut pietate suscipiuntur.

De ordine quaestionum.

Quae possunt in iudicio proponi.

Quae occasione principalium suboriuntur.

Quae praeiudicium aliis quaestionibus inferunt, ita ut aliae definiri non possint, nisi ipsis definitis.

Quae in iudicio agendo occurrunt et praeiudiciales non sunt.

Quae faciliorem reddunt decisionem causae principalis.

Quae ad causam principalem directe non pertinent.

Cum unus coniugum requirens alterum vult demonstrare Matrimonium fuisse inter eos celebratum, et alter excipit nulliter actum fuisse propter impedimentum dirimens; cum clericus petens Beneficium sibi collatum, oppositionem propter suam excommunicationis statum ab adversario patitur; cum filius

missae sunt operae serviles, iudices non debent conquiescere.

In curia ecclesiastica, praeter ferias sacras illae sunt observandae

Licet partibus feriis profanis renuntiare, non autem sacris aut repentinis

Licet iudici profanis feriis derogare

Sacrarum feriarum tempore interdicitur exercitium iurisdictio-

nis contentiosae Tempore feriato tractari et definiri queunt

Quaestiones principales sunt

Quaestiones accessoriae sunt

Quaestiones praeiudiciales vocantur

Quaestiones incidentes dicuntur

Quaestiones praeparatoriae sunt

Quaestiones extraneae sunt

Ad quaestiones praeiudiciales hi praesertim referuntur casus:

petens patris haereditatem, dicitur illegitimus; et cum lis mota est inter duos praetendentes super aliquo beneficio, et unus eorum opponit se fuisse ab alio per vim spoliatum.

<i>Spolium est</i>	Iniusta et culpabilis deiectio de possessione vel quasi possessione rei alicuius.
Spolium	Cadit praesertim in rebus immobilibus.
Ex dispositione iuris Canonici	In mobilibus ac iuribus spolium potest habere locum.
Spolii reus est	Qui vim intulit, qui dolo malo usus est, quique in culpa fuit, ut alius de rei possessione vel quasi possessione deiiceretur.
Spoliatus contra spoliantem	Habet actionem et exceptionem.
Spoliatus contra spoliantem	Potest instituere actionem civilem et criminalem.
Actio civilis	Tendit ad reparandum interesse parti laesae.
Actio criminalis	Tendit ad publicam vindictam pro reipublicae bono.
Spoliatus contra spoliantem, non tertium	Potest opponere exceptionem, in civilibus.
Spoliatus non solum contra spoliantem, sed etiam contra tertium	In criminalibus potest exceptionem opponere si demostret omnem suam substantiam vel maiorem eius partem, sibi ademptam fuisse.
Ut spoliatus ivari spolii exceptione possit intra XV dies a proposita exceptione, duo demonstrare debet:	Quod ipse ante spolium fuerit verus rei possessor vel quasi; quod spoliatus, rei possessionem vel quasi actualem teneat.
Data demonstratione	Spoliati ante omnia redintegranda est possessio, nec quidquam iuvat in contrarium alia quaelibet actoris replicatio.
Casus in quibus redintegratio possessionis vel statim, vel absolute, non potest fieri; sunt scilicet:	Si spoliatus tali labore inopia, ut alienum restituere nequeat, nisi ipse prius recuperet; si spoliatus alia in causa spoliantem spoliaverit; si uxor divertens a marito ei opponat et statim probet impedimentum dirimens, vel impossibilitatem cum eo habitandi absque vitae periculo, propter eius saevitiam; si Parochus repetat decimas in aliena parochia; si actor iudicium possessorium et petitorium cumulavit; denique si exci-

piatur possessionem non esse legitimam, vel possessorem non posse possidere.

Eas a iudice causae principalis cognoscendas esse, licet iudex causae principalis non esset competens quoad causam incidentem, quod statutum fuit, ut iudicia brevius rectiusque finirentur.

Cognoscit etiam de causa civili incidente.

Quia iudex laicus in causa spirituali nullo modo potest iurisdictionem exercere.

Quia quaestiones incidentes praeparatoriae cognitionem faciliorem reddunt.

Nam perempta instantia, reus absolvendus est ab observantia iudicii.

Quia agitur de initio causae, non de continentia causae.

Tum quaestio principalis tum incidens, in eodem foro tractanda est, in eodem processu inserenda, ac in eadem sententia definienda, modo ad exceptiones peremptorias non pertineat.

De conclusione in causa.

Renuntiatio facta ulterioribus probationibus, exceptionibus et replicationibus.

Vel quia novis probationibus viam praecludit, vel quia os claudit partibus ne novas amplius queant proferre positiones aut exceptiones; aequum enim est,

Quod spectat ad quaestiones incidentes sive emergentes, observamus

Iudex ecclesiasticus in causa principali

Iudex laicus, in causa principali non potest cognoscere de spirituali causa incidente

Quaestiones incidentes praeparatorias ratione ordinis et convenientiae, observamus cognoscendas esse ante alias;

Si incidat quaestio de perempta instantia, haec ante alias cognoscenda est:

In quaestionibus incidentibus si quaestiones proponuntur per modum actionis, tam quaestio principalis, quam incidens, in proprio foro examinanda est:

In quaestionibus incidentibus si proponuntur quaestiones per modum exceptionis,

Conclusio in causa est

Dicitur conclusio

ut iuridico partium certamini quidam constituatur finis, ultra quem nefas sit aliquid novi afferre, aut statum quaestionis mutare.

Conclusio in causa requiritur

In iudiciis ordinariis.

Conclusio in causa non requiritur regulariter

In iudiciis summaris, in quibus iudex auditis partibus de plano procedit.

Conclusio fieri potest *expresse*

Quando litigantes in ultima scriptura se in causa concludere declarant.

Conclusio fieri potest *tacite*

Quando nulla facta expressa declaratione a probationibus desistunt et sententiam postulant.

Conclusio fieri potest *conditionate*

Quando in causa quidem concludunt, sed non aliter, quam si alia pars adversa aequaliter absque nova deductione concluderit.

Quandoque post conclusum in causa probationes admittuntur *ratione iudicis;*

Qui quando aliquod suboritur dubium, potest ex officio etiam post conclusum in causa partibus dare interrogationes de facto, vel etiam probationem iniungere: ipse enim, ait Pontifex, usque ad probationem sententiae debet universa rimari: dicunt Doctores quoad iudicem numquam esse in causa conclusum.

Post conclusum in causa probationes admittuntur, *ratione causae;*

Ut quando agitur de causa Beneficii aut Matrimonii; de causis criminalibus, aut de exceptione incompetentiae, aut falsi procuratoris, aut de petitione restitutionis in integrum, aut de similibus quae omnia post ipsam conclusionem possunt proponi.

Post conclusionem emissam a partibus vel per iudicem intra definitum tempus praescriptum,

Fit assignatio causae ad sententiam, et partes, ex Iure Canonico, pro certa die ad audiendam sententiam citantur.

Tempore assignationis partibus confertur

Facultas allegandi in iure et in facto, voce vel scriptis, quidquid voluerint et potuerint.

Neque allegatio interdicatur, quod iam sit in causa conclusum

Nam allegare in iure et in facto, hic significat intentionem per probationes deductas demonstrare, eamque iuribus in facto proposito asseverare, quod nullatenus statum quaestionis mutat.

Die statuta

Per partium advocatos et procuratores solemne coram iudice fit contradictorium: incipit allegare advocatus actoris, et postea rei, dum acta primi semper

debent acta secundi praecedere; sententia denique per iudicem profertur.

Iudex debet eam infra triginta dies a die pronuntiationis computandos, conficere suoque notario tradere ut publicetur.

Quando ex antiqua consuetudine etiam nunc vigente in aliquibus curiis sententia pronuntiat *prout in cedula danda,*

Iudex debet intra decem dies terminum aperire, et sententiam in acta transferre; aliter si praemissi termini absque sententiae editione flant, nova est opus partium citatione, et sententiae pronuntiatione.

Quando sententia terminum habet *pro servato,*

Prout in cedula danda, vel quo terminus habitus fuit *pro servato.*

Si ante terminorum lapsum sententia ad acta transferatur, eo die fingitur lata quo facta pronuntiat

In sententia definitiva

Cedula adhiberi solet

In sententia provisionali seu interlocutoria.

Terminus *pro servato* adhiberi solet

De sententia et re iudicata.

Est praecipua iudicii pars, ad quam reliquae veluti ad finem diriguntur, et ideo quandoque iudicium appellatur.

Sententia

Legitima iudicis pronuntiatio, quae causam sive principalem, sive incidentem terminat.

Sententia potest defini

Quae condemnatione vel absolute, causae finem imponit.

Sententia definitiva dicitur

Quae inter agendam causam pronuntiat super iis quae in eadem causa incidunt vel emergunt.

Sententia interlocutoria dicitur

Quod ex Iure Canonico, iudex suam interlocutoriam sententiam retractare et revocare potest, etiamsi iam fuerit, ab eadem appellatum, modo appellatio non sit admissa, aut cum litteris inhibitorialibus commissa; sententiam vero definitivam retractare numquam potest.

Maxima inter sententiam definitivam et interlocutoriam differentia interest,

Nimirum: *interna et externa.*

In sententia definitiva duplex observanda est forma